

תוכן העניינים

מבוא.....	3
עובדים זרים בסיעוד בישראל : רקע.....	5
רגשות אצל אנשים העובדים בסיעוד ושחיקתם.....	8
אלימות וסיבות להתפתחות סביבת עבודה אלימה.....	11
סיכום והמלצות.....	14
ביבליוגרפיה.....	16

מבוא

עובד זר בן 48 מסרי לנקה נעצר... בחשד כי התעלל בקשיש בו טיפל. העובד נעצר לאחר שהתקיפה כנגד הקשיש תועדה במצלמות שהציב בנו בדירתו. בתחילה הוא הכחיש את המיוחס לו, אולם לאחר שצפה בסרטון בחר לשמור על זכות השתיקה.

לאחרונה, בדירות סמוכות לבית הקשיש שמעו מידי פעם זעקות מתוך הבית, מה שהוביל את השכנים לפנות לבנו ולעדכן אותו במצב. זה הציב בדירה מצלמות ואז גילה כי העובד מתעלל באביו.

הבן הגיש תלונה נגד המטפל במשטרת נתניה והעביר את הסרטונים שתיעדו את האלימות. זמן קצר לאחר מכן המטפל נעצר. מפקד משטרת נתניה, ניצב-משנה דורון תורג'מן, אמר: "מדובר באירוע קשה שלא ניתן להישאר אליו אדיש. בעקבות ממצאי החקירה, החלטנו לעצור את החשוד באופן מיידי." (רוזן, 2015)

כששומעים באמצעי תקשורת על מקרים של התעללות בקשישים סיעודיים חסרי ישע שהרבה פעמים אין ביכולתם להתלונן, ושנחשפו רק הודות לערנותם של בני משפחה, כמה זעקה ציבורית גדולה. איך ולמה זה קרה? מי המפלצת שעשתה את זה? גורמי אכיפת החוק מביטחים לטפל באשמים במלוא החומרה, בני המשפחה, המומי זעזוע ואשמה, מחפשים תזזיתית איפה טעו ואיך לא ראו את זה קורה לפני כן. הסערה הציבורית מקבלת יתר עוצמה במקרים בהם התוקף הוא עובד זר, למרות ששיעורי ההתעללות בקשישים על ידי מטפלים זרים אינם גבוהים יותר מהאוכלוסיה הכללית (איילון, 2009).

השאלה שנשאלת היא, כמובן, מה מביא מטפלים סיעודיים להתאכזר למטופלים שלהם? מה בנסיבות המיוחדות של מהגרי עבודה גורם להם לאבד עשתונות? במסגרת העבודה הזאת אנסה לענות על שאלות אלה ועוד: מה הרקע המדיני והחברתי הייחודי לישראל ומי הם העובדים הזרים שמגיעים לעבוד בשוק הישראלי? מהם הרגשות של אנשים העובדים בתחום הסיעוד ומה גורם לשחיקתם? ולבסוף, אבחן את שאלת המחקר, מהם הגורמים הסביבתיים והאישיותיים שמשפיעים על המצב הרגשי של העובדים הזרים וכפועל יוצא על סיכוייהם להפעיל אלימות כלפי המטופלים בענף הסיעוד?

בסוף שנות ה-80 ותחילת שנות ה-90 של המאה הקודמת, בעקבות פורץ האינתיפאדה הראשונה ותחילת הסכמי אוסלו, נחסמו גבולות ישראל למעבר עובדים פלסטינים מהשטחים הכבושים. בענפי התעשייה, החקלאות והבניה זה יצר מחסור חמור בכוח עבודה בשוק התעסוקה השניוני של ישראל (Farsakh, 2005). אך מכיוון שפלסטינים מעולם לא היוו כוח עבודה משמעותי בתחום הסיעוד הביתי בישראל, שהוא עצמו היה בחיתוליו בתקופה הזאת, הדבר לא השפיע עליו רבות (Semyonov et al. 2002). במקביל, התקבלה בישראל שורה של חוקים ותקנות אשר שינו בתכלית השינוי את פני ענף הסיעוד בארץ. מדינת ישראל החלה להנפיק ויזות עבודה לעובדים שבאו מעבר לים ולהסדיר את תנאיי העסקתם וחייהם בארץ. החוק אולי הכי משמעותי במובן הזה היה חוק גמלת הסיעוד. חוק זה הבטיח לקשישים ובעלי נכות סיוע כספי שנועד לתשלום לכוח טיפולי סיעודי, באמצעות העברת כספים לחברות כוח אדם שהתמחו בגיוס והשמה של אותם מטפלים. למעשה, חוק זה אפשר גם למשפחות פחותות יכולת להעסיק מטפלים, מה שהגדיל משמעותית את שוק התעסוקה בענף הסיעוד והכפיל פי כמה וכמה את הביקוש לשירותיהם של העובדים הזרים (Shamir, 2013).

עובדים זרים בסיעוד בישראל: רקע

בשנת 2015 מנתה אוכלוסיית ישראל 8.46 מיליון נפש. מתוכם, 939 אלף היו בני 65 ומעלה, שהיוו 11% מכלל האוכלוסייה, כאשר 26% מהם היו בני 80+. המספרים האלה נמצאים במגמת עלייה, גם שיעור האוכלוסייה המבוגרת וגם הגיל הממוצע של קשישים (מאירס-ג'וינט-ברוקדייל, 2017). מספר העובדים הזרים המועסקים בתחום הסיעוד באופן חוקי עומד כיום על כ-50,000, ועוד כ-13,000 עובדים ללא היתר (רשות האוכלוסין וההגירה, 2018). העליה בתוחלת החיים, גידול אוכלוסיית הזקנים והעליה ברמת החיים, כל אלה יחד תורמים לגידול הולך ומתמיד בביקוש לשירותי סעד בכלל, ובבית הזקן בפרט. בכל חודש מוגשות כ-700 בקשות חדשות להיתר העסקת עובד זר בתחום הסיעוד, ורובן נענות בחיוב, שכן לא נקבעה כל מכסה לכניסתם של עובדים זרים בתחום זה, בניגוד לתחום הבנייה, החקלאות, התעשייה והמסעדנות (אופיר, 2001).

רוב העובדים הזרים בענף הסיעוד מגיעים מפיליפינים וארצות מזרח ודרום אסיה האחרות וממדינות מזרח אירופה ומהוות כ-40% מכלל העובדים בתחום בישראל. כ-96% מהם הן נשים, חלקן הגדול נשואות עם ילדים. חשוב לציין, שהרבה מן הנשים הללו לא יודעות לקרוא מה הן באות לארץ. בהרבה מקרים הן מגלות את סוג העבודה שהן מיועדות לבצע ומכירות את מעסיקן העתידי רק עם הגעתן לישראל (קמפ ורייכמן, 2008). מצב זה מעורר תהיות רבות, מכיוון שלא רק שלא כל מהגרת עבודה רוצה או מוכנה לעבוד בסיעוד, אלא גם לא כל מטפלת (careworker) רוצה או מוכנה לעבוד עם קשישים (Hochschild, 2009). רובן ככולן מועסקות בתנאי העסקה של טיפול 24 שעות ביממה בבית הזקן. מכיוון שאין הקבלה ישראלית לכוח עבודה טיפולי באותה רמת שכר ובאותה רמת גמישות, הפופולריות של העסקת "פיליפינית" רק הולכת ועולה.

יתרונות רבים הם להעסקת עובד זר בסיעוד: מבחינת הקשיש ומשפחתו זהו הרבה פעמים הסידור האידאלי, כאשר הזקן נשאר בביתו ויש מי שדואג לו מסביב לשעון; מבחינת המדינה, זהו פתח להתנערות מאחריות על הקשיש הסיעודי, מלבד חוק גמלת הסיעוד שממילא הייתה ניתנת; מבחינת העובד הזר עצמו זוהי הזדמנות להעלות את רמת השכר לעומת מה שהיה מרוויח במדינת המוצא; ולבסוף, מבחינת החברות והסוכנים המתווכים, אשר מרוויחים רווח נאה מכל מהגר עבודה (אופיר, 2001).

לכאורה, אין כאן בעיה, אלא מצב מושלם מבחינת הכלכלה הקפיטליסטית של היצע וביקוש. אך עלייתו של מספר מהגרי העבודה השווים בארץ, בין אם באופן חוקי ובין אם לאו, מתנגש עם עמדתה הרשמית של מדינת ישראל בנושא. לאחר פרוץ האינתיפאדה הראשונה בשנת 1987 וחסידת כניסה של פלסטינים שהגיעו לעבוד בישראל מהשטחים הכבושים, גילתה מדינת ישראל את דוגמאות המדינות מערב אירופה וארצות הברית שכבר מאז שנות ה-50 של המאה ה-20 עודדו הגירת עבודה לשטחן ונהנו מכוח עבודה זול. לרוע המזל, כפי שהיטיב להגדיר זאת הסופר השווייצרי מקס פריש, המדינות המערביות, ובעקבותיהן ישראל, למדו כי הן "הביאו עובדים, אך קיבלו בני אדם". יחד עם העובדים הזולים שאינם דורשים הרבה, הגיעו בעיות אחרות: מרמור של האוכלוסייה המקומית על השתלטות הזרים על ענפי תעסוקה שלמים; שנאת זרים; בעיית ההשתקעות של המהגרים שהגיעו לעבוד לתקופת זמן מוגבלת, אך נשארו והפכו לבלתי חוקיים; ילדי מהגרים שנולדו בארץ ולא הכירו ארץ ושפה אחרות, חוץ מישראל ועברית (קמפ ורייכמן, 2008). בשנים האחרונות התופעה הביאה לעלייתם של מנהיגים פופוליסטים